

ВПЛИВ АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРШОКУРСНИКІВ НА УСПІШНІСТЬ АДАПТАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ У ВНЗ

Метою нашого дослідження було вивчення адаптаційних можливостей першокурсника на основі оцінки деяких психофізіологічних, соціально-психологічних характеристик особистості, що відображають інтегральні особливості психічного й соціального розвитку.

Актуальність дослідження полягає в тому, що на початковому етапі навчання студенти зазнають значні труднощі в навчально-пізнавальній діяльності, які вимагають сформованості пізнавальної самостійності, комунікативних умінь, ціннісних орієнтацій на педагогічну професію. При цьому одночасно ростуть протиріччя і виникають складності в становленні самооцінки, самосвідомості та формування позитивного образу - Я.

Успіх складного пристосування студентів перших курсів як до нової системи навчання, так і до специфіки виконуваних ними різноманітних функцій багато в чому визначається станом індивідуальних психологічних особливостей студентів, до яких ми включаємо: психофізіологічний, соціальний, віковий, особистісний аспекти.

Дослідники вважають адаптацію студентів процесом "входження особистості" у сукупність ролей і форм діяльності, вбачаючи головний момент цього процесу в змістовому, творчому пристосуванні індивіда до особливостей обраної студентами професії й спеціальності за допомогою навчального процесу [13; 94].

Результатом адаптації студента, на їхню думку, є позитивне ставлення його до вибраної професії, поглинання нею, і цей результат фіксується показниками академічної успішності.

На думку В.І.Брудного, К.І.Бодрової і Ю.В.Чуфаровського адаптуватися означає не більш ніж освоїтися, а, отже, у процесі адаптації ще немає нічого від власної предметної діяльності, спрямованої безпосередньо на досягнення мети (одержання нових знань, навичок, умінь), хоча й адаптація, і позитивна діяльність часто протікають одночасно. У ході адаптації в структурі особистості не відбувається скільки-небудь серйозних зрушень, тому що індивід при цьому не набуває особистісних властивостей, а всього лише пристосовується до умов предметної діяльності. Адаптація всього лише передумова цієї діяльності й необхідна умова її ефективності. У цьому позитивне значення адаптації для успішного функціонування індивіда в тій або іншій ролі.

Ми маємо на увазі під адаптацією не тільки (і не стільки) пристосування особистості до умов вище як до тимчасового специфічного середовища (до нових методів навчання й норм студентського колективу), але і "входження" в спеціальність, тобто оволодіння нормами й функціями майбутньої професійної діяльності. Яка б не переважала форма адаптації в студента до ВНЗу активна, пасивна, або формальна, дидактична, суспільна, важливо щоб вона привела до найбільш оптимального стану адаптації, в якому виражається оптимальний режим цілеспрямованого функціонування студента в умовах вищої школи, яке спрямовано на оволодіння їм знаннями й навичками, необхідними для формування його як фахівця.

В основі використання тесту є уявлення про адаптацію як про постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, що зачіпає всі рівні функціонування людини.

Процес адаптації надзвичайно динамічний. Його успіх багато в чому залежить від цілого ряду об'єктивних і суб'єктивних умов: функціонального стану, соціального досвіду, життєвої установки та ін. Однак можна виділити ряд особистісних характеристик, які відрізняються відносною стабільністю й багато в чому визначають успіх процесу адаптації в будь-яких умовах діяльності.

На підставі аналізу літературних даних і думки фахівців та експертів у галузі психодіагностики, а також за результатами експериментальних досліджень до таких характеристик можуть бути віднесені: рівень нервово-психічної стійкості й поведінкова саморегуляція, комунікативні якості, ступінь орієнтації на загальноприйняті моральні норми поведінки. Кожна людина по-різному ставиться до тих самих подій, кожен стимул може викликати різну відповідну реакцію.

Виділяють деякий інтервал відповідних реакцій індивіда, який буде відповідати уявленню про психічну норму, а також визначають деякий "інтервал" відносин людини до того або іншого явища, що стосується насамперед категорій загальнолюдських цінностей, що не виходить за рамки загальноприйнятих моральних норм. Ступінь відповідності до цього "інтервалу" психічної й моральної нормативності й забезпечує ефективність процесу соціально-психологічної адаптації, визначає особистісний адаптаційний потенціал, що є найважливішою інтегральною характеристикою психічного розвитку.

Характеристику особистісного потенціалу адаптації можна одержати, оцінивши рівень поведінкової регуляції, комунікативні здатності й рівень моральної нормативності. Поведінкова регуляція - це поняття, що характеризує здатність людини регулювати свою взаємодію із середовищем діяльності. Вона здійснюється в єдності енергетичних, динамічних і змістовно-значенневих аспектів.

Основними елементами поведінкової регуляції є: самооцінка, рівень нервово-психічної стійкості, а також наявність соціального схвалення (соціальної підтримки) з боку довоклицьких людей. Усі виділені структурні елементи не є першоосновною регуляцією поведінки. Вони лише відображують співвідношення потреб, мотивів, емоційного фону настрою, самосвідомості, "я-концепції" та інше. Тому система регуляції - це, складне, ієрархічне утворення, а інтеграція всіх її рівнів у єдиний комплекс і забезпечує стійкість процесу регуляції поведінки.

Іншою характеристикою, що визначає ефективність процесу соціально-психологічної адаптації, яка виступає як одна з основних складових особистісного адаптаційного потенціалу, є комунікативні якості людини. Оскільки людина практично завжди перебуває в соціальному оточенні, його діяльність сполучено з умінням будувати відносини з іншими людьми. Комунікативні можливості (або вміння досягнути контакту й взаєморозуміння з навколишніми) у кожній людини різні. Вони визначаються наявністю досвіду й потреби спілкування, а також рівнем конфліктності.

Не менш важливою стороною процесу адаптації є дотримання моральних норм поведінки, що забезпечують здатність адекватно сприймати індивідом пропоновану для нього певну соціальну роль.

У даному тесті питання, що характеризують рівень моральної нормативності індивіда, відображають два основні компоненти процесу соціалізації: сприйняття моральних норм поведінки й відношення до вимог безпосереднього соціального середовища.

Для реалізації задуму даних етапів емпіричного дослідження нами були обрані наступні методи: спостереження, бесіда, метод опитування, метод аналізу продуктів діяльності; метод тестів: СПО К.Роджерса та Р.Даймонда, опитувач К. Роджерса, опитувач О.К. Маклакова, проективна методика: незакінчені речення.

Дослідження проводилося на базі Інституту психології Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського (м. Одеса). Експериментальна вибірка включала 160 осіб.

Метою означеного етапу діагностики було виявлення рівня успішності адаптації студентів першого курсу. Для реалізації цієї мети ми використали методику адаптивності К. Роджерса.

Адаптивність – індивідуально-психологічна здатність до успішного процесу адаптації, її потенціал. Як видно з рис. 1, тільки 15% всіх досліджуваних мають високий коефіцієнт адаптивності при входженні ними в нову групу. В 43% досліджуваних – низький коефіцієнт адаптивності, 42% - середній. Як видно з рисунку 1, більшість першокурсників має середні та низькі оцінки рівня адаптивності і тільки невелика кількість студентів має високу оцінку здатності до успішного процесу адаптації.

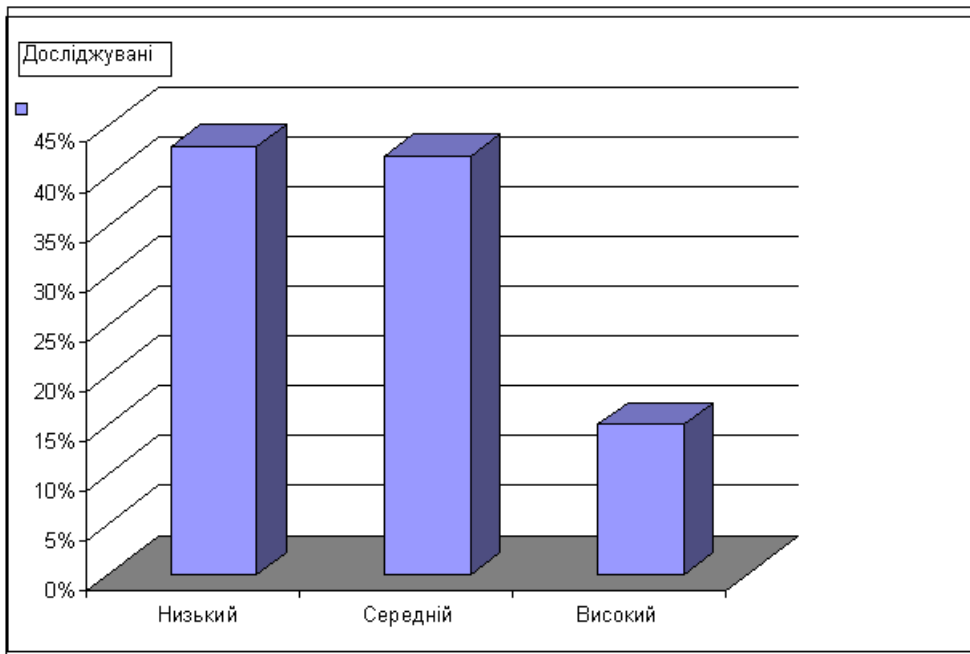
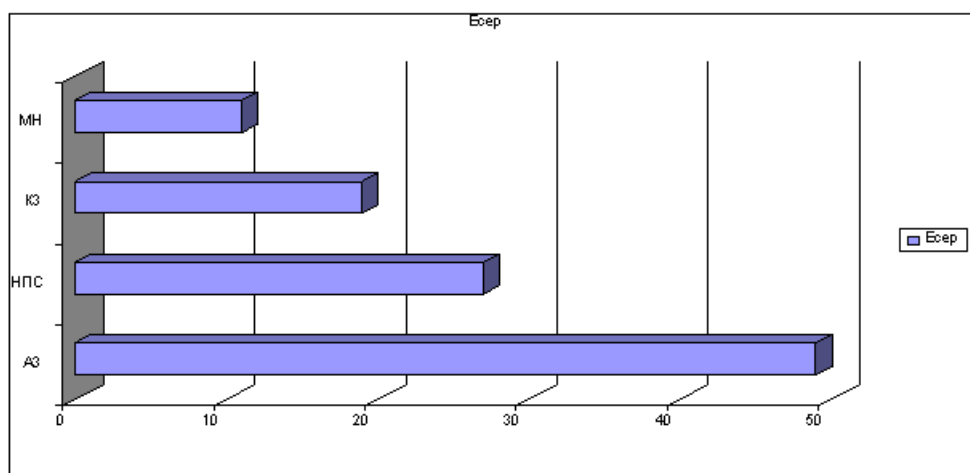

Рис. 1. Оцінка групового коефіцієнта адаптивності

Виходячи з наших результатів, можна сказати, що в більшості першокурсників процес успішної адаптації до нових умов займає досить тривалий етап, у зв'язку з виникаючими труднощами.

В результаті проведеного нами дослідження ми отримали показники, на основі яких виявили характеристику індивідуально-психологічних адаптаційних можливостей першокурсників.

Примітка: МН – моральна нормативність; КЗ – комунікативні здібності; НПС – нервово-психічна стійкість; АЗ – адаптивні здібності.

Рис.2. Характеристика індивідуально-психологічних адаптаційних можливостей першокурсників

Виходячи з отриманих результатів досліджування, бачимо, що найбільш розвинутими з адаптаційних можливостей у студентів першого курсу є адаптивні здібності (48%), також характерною особливістю першокурсників є не досить міцна нервово-психічна стійкість (27%) та не досить розвинуті комунікативні здібності (19%). Показники по шкалі моральної нормативності дуже низькі (11%).

Тільки 13% усіх опитуваних мають високий рівень нервово-психічної стійкості й поведінкової регуляції, високу адекватну самооцінку й реальне сприйняття дійсності, 37% з них має низьку самооцінку, що негативно позначається на поведінкових реакціях.

Комунікативні здатності більшості першокурсників (58%) мають середній рівень розвитку й 18% - високий, що допомагає їм досить легко встановлювати контакти з товаришами по службі, що оточують. І тільки 24% з них мають схильність до створення конфліктів у мікрогрупі.

Виходячи з отриманих даних, можна зробити висновок, що 42% студентів у період початку навчання у ВНЗі не можуть адекватно оцінити своє місце й роль у колективі, не прагнуть дотримувати загальноприйнятих норм поведінки. Більшість із них (53%) також не відчувають себе комфортно в цій групі, однак вони ґрунтуються на досвід свого минулого мають можливість зайняти своє місце в групі швидше й при цьому менше мати конфліктів з оточуючими людьми. Тільки 5% опитуваних мають високий рівень моральної нормативності, що допомагає їм адекватно оцінити себе й своє місце в групі.

Для 13% опитуваних характерно досить легко адаптуються до нових умов діяльності, швидко входять у новий колектив, досить легко й адекватно орієнтуються в ситуації, швидко виробляють стратегію своєї поведінки. 47% випробуваних агресивні й конфліктні, мають високу емоційну нестійкість, що заважає їм активно й продуктивно взаємодіяти з навколишнім середовищем. 38% з них представляють групу задовільної адаптації, успіх якої залежить від умов зовнішнього середовища, також можуть вступати з легкістю у конфліктні ситуації.

Ми виходили з розуміння того, що показники методики МЛО корелюють між собою. В нашому кореляційному аналізі ми приділили більше уваги на рівень впливу властивостей особистості один на інший.

Дослідження проводилося відповідно всіх вимог кореляційного аналізу Пірсона. Була знайдена ймовірність помилки ($p = 0,05$) та критична точка, відносно якої знаходяться значущі та незначущі зв'язки ($t_{кр.} = 2,18$).

Нами були виявлені основні взаємозв'язки між адаптивними здібностями, нервово-психічною стійкістю, комунікативними здібностями та моральною нормативністю, які представлені в таблиці 1.

Кореляційний аналіз адаптивних можливостей першокурсників

	$r_{аз-нпс}$	$r_{аз-кз}$	$r_{аз-мн}$	$r_{нпс-кз}$	$r_{нпс-мн}$	$r_{кз-мн}$

Коефіцієнт кореляції Пірсона	0,96	0,7	0,64	0,74	0,34	0,34
T	11,87	3,4	2,89	3,8	1,25	1,25
Кореляційний зв'язок	знач.	знач.	Знач.	знач.	незнач.	незнач.
		$t_{кр} = 2,18;$		$P = 0,05$		

Примітка: АЗ – адаптивні здібності; КЗ – комунікативні здібності; НПС – нервово-психічна стійкість; МН – моральна нормативність.

Як ми бачимо із таблиці 1 тісний зв'язок існує між нервово-психічною стійкістю та адаптивними здібностями ($r_{АЗ-НПС} = 0,96$) при $t_{кр} = 2,18; p = 0,05$. Виходячи з цього факту, можна зробити висновок, що чим міцніше рівень нервово-психічної стійкості першокурсника, тим більше його потенціал до розвинення адаптивних здібностей. У свою чергу, моральна нормативність має незначний вплив на розвинення адаптивних здібностей ($r_{МН-АЗ} = 0,64$) при $t_{кр} = 2,18; p = 0,05$. Характерною рисою комунікативних здібностей першокурсників є їх тісний взаємозв'язок з нервово-психічною стійкістю ($r_{КЗ-НПС} = 0,74$) та з адаптивними здібностями ($r_{КЗ-АЗ} = 0,7$) при $t_{кр} = 2,18; p = 0,05$. Результати стосовно зв'язку моральної нормативності з нервово-психічною стійкістю ($r_{МН-НПС} = 0,34$) та з комунікативними здібностями ($r_{МН-КЗ} = 0,34$) при $t_{кр} = 2,18; p = 0,05$ показали, що дотриманість загальноприйнятих правил не впливає на розвинення комунікативних здібностей та міцності нервово-психічної стійкості. Згідно з вимогами, пропонованими до проведення методики 16-PF Кеттела, нами були опитані 56 досліджуваних. У результаті даного опитування були одержані показники, які відображені в рис. 3.

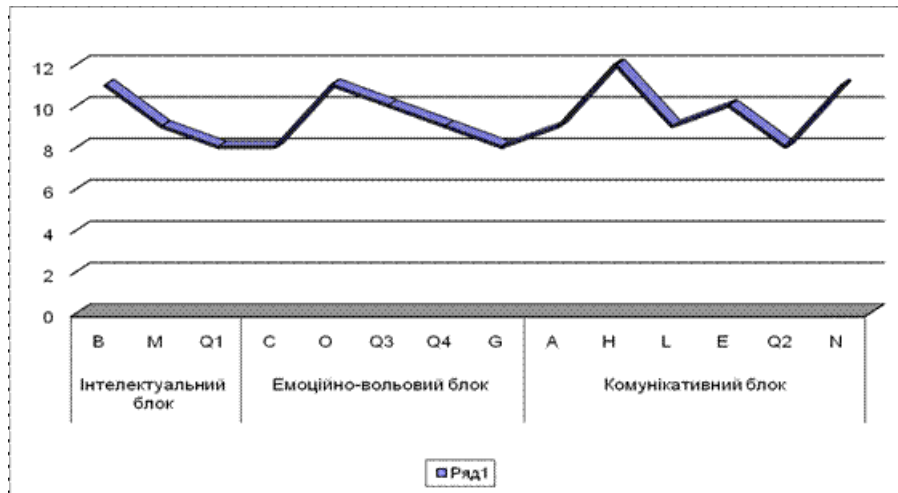

Рис. 3. Профіль особистості студентів першого курсу

Примітка: В – рівень розвитку інтелекту; М – рівень розвитку уяви; Q1 – сприйнятливість до нового радикалізму; С – емоційна стійкість; О – рівень розвитку тривожності; Q3 – рівень наявності внутрішніх напружень; Q4 – рівень розвитку самоконтролю; G – рівень соціального дотримання норм й організованості; А – шкала "відкритість-замкнутість"; Н – шкала "сміливість"; L – шкала "відношення до людей"; E – рівень домінування – підпорядкованості; Q2 – рівень залежності від групи; N – шкала "динамічність".

Як видно з рис. 3 рівень інтелектуального блоку є досить високим, особливо розвинута такі властивості, як уява (M = 10) та інтелект (B = 11). Показник по шкалі сприйнятливість до нового радикалізму (Q1 = 8) показує нам низьку гнучкість першокурсників до нових умов та ситуацій. Грунтуючись на показниках інтелектуального блоку можна зробити висновки, що першокурсники виявляють низький рівень творчого підходу до навчання.

Студенти першого курсу мають достатньо низький рівень емоційної стійкості (C = 8) та рівня розвитку самоконтролю (Q4 = 9). У свою чергу, шкали рівнів розвитку тривожності (O = 11) та внутрішніх напружень (Q3 = 10), що показує нам першокурсників, які мають внутрішній конфлікт. Спостерігаємо низький рівень за шкалою дотримання соціальних норм та організованості (G = 8). Проаналізувавши емоційно-вольовий блок, ми дійшли висновку, що першокурсники складно пристосувалися до нових умов, що є результатом високого рівня розвитку тривожності та внутрішніх напружень й низького рівня розвитку самоконтролю та емоційної стійкості.

Комунікативний блок характеризується варіативними показниками за всіма шкалами. Низькими показниками характеризуються шкали рівень залежності від групи (Q2 = 8), відкритості (A = 9) та позитивне ставлення до навколишніх (L = 9). Ми бачимо, що добре розвинуті такі властивості першокурсника, як сміливість (N = 12), домінування (E = 10) та динамічність (N = 11). Проаналізувавши комунікативний блок, ми зробили висновок, що на початковому етапі навчання студентів у ВНЗ складно стати частиною групи, але його високий потенціал дає йому можливість стати не тільки її частиною, але й мати свою особистісну позицію в ній.

З метою отримання більш повного уявлення про особливості впливу індивідуально-психологічних властивостей особистості та зовнішніх факторів на процес адаптації першокурсників до здобування освіти у вищому навчальному закладі аналіз був розподілений на два етапи.

Для реалізації першого етапу ми зробили кореляційний аналіз між показниками, отриманими за методиками СМІЛ (за Л.М.Собчик), оцінка успішності адаптації (за К. Роджерсом), 16 особистісних факторів (за Р. Кеттелом та показником процесу адаптації, отриманий за методикою соціально-психологічної адаптації К.Роджерса та Р.Даймонда).

Були одержані наступні результати: тісний взаємозв'язок існує між адаптацією з адаптивністю ($r_{А-АД-ТЬ} = 0,76$) та з ригідністю ($r_{А-Р} = -0,08$), при $t_{кр} = 2,18; p = 0,05$, але якщо, чим вище рівень адаптивних можливостей, тим вище рівень адаптації, то у випадку кореляції ригідності та адаптації навпаки, чим вище рівень нездатності до прийняття змін програми дій відповідно нових ситуаційних вимогам, тим нижче успішність адаптації першокурсника. В свою чергу імпульсивність ($r_{А-І-ТЬ} = 0,35$), домінування ($r_{А-Д} = 0,4$), індивідуалістичність ($r_{А-ІН} = 0,49$) мають незначущі кореляційні зв'язки з активністю процесу адаптації при $t_{кр} = 2,18; p = 0,05$.

Характерною рисою адаптації першокурсників є її тісний взаємозв'язок з динамічністю ($r_{А-Д-ТЬ} = 0,7$) та невротичним зверхконтролем ($r_{А-НС} = 0,7$) при $t_{кр} = 2,18; p = 0,05$. Результати відносно зв'язку адаптації з емоційною стійкістю першого курсу ($r_{А-ЕС} = 0,63$) при $t_{кр} = 2,18; p = 0,05$ показали, що контроль над проявленням емоцій в студентській групі гарно впливає на успішність створення гарних взаємозв'язків в групі. З аналізу результатів ми бачимо, що адаптація має тісний взаємозв'язок з активністю особистості ($r_{А-АК} = 0,63$), інтелектом ($r_{А-І} = 0,59$), уява ($r_{А-У} = 0,54$), відкритістю ($r_{А-В} = 0,6$) при $t_{кр} = 2,18; p = 0,05$. З цього ми можемо зробити висновок, що активність особистості відносно навколишніх подій робить процес адаптації першокурсника легшим.

У свою чергу, адаптація має непрямі кореляційні зв'язки з такими особистісними особливостями студентів першого курсу як тривожність ($r_{А-Т} = -0,18$) та рівнем розвитку внутрішніх напружень ($r_{А-ЕС} = -0,15$) при $t_{кр} = 2,18; p = 0,05$.

Високий коефіцієнт адаптивності виявляють тільки для 15% першокурсників. Цей показник указує, що в більшості першокурсників процес успішної адаптації до нових умов займає тривалий етап.

Першокурсники характеризуються такими індивідуально-особистісними властивостями, як: високий рівень розвитку тривожності, внутрішніх напружень, сміливості, інтелекту та низьким рівнем самоконтролю, емоційної стійкості, уяви, дотримання соціальних норм, динамічність. Тісний зв'язок існує між нервово-психічною стійкістю та адаптивними здібностями. Значущий взаємозв'язок існує між адаптацією з адаптивністю, але якщо, чим вищим є рівень адаптивних можливостей, тим вищим є рівень адаптації, то у випадку кореляції ригідності та адаптації навпаки, чим вище рівень нездатності до прийняття змін програми дій відповідно нових ситуаційних вимогам, тим нижчою є успішність адаптації першокурсника.

Перспективою наших подальших досліджень з означеної проблеми є розробка психологічного супроводу першокурсників на етапі адаптації їх до навчання у ВНЗ.

1. *Андреева Д.А.* О понятии адаптации. Исследование адаптации студентов к условиям учебы в вузе / Д.А. Андреева // Человек и общество. — М., 1973. Вып. XI-II.
2. *Балл Г.А.* Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Балл Г.А. // Вопросы психологии. — 1989. — №1.
3. *Березин Ф.Б.* Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф.Б.Березин. — Л.: Наука, 1988.
4. *Витенберг Е.В.* Социально-психологические факторы адаптации к социальным и культурным изменениям / Е.В. Витенберг. — СПб.: Питер Ком, 1994.
5. *Кокун О.М.* Оптимизация адаптационных возможностей человека: психофизиологический аспект обеспечения деятельности: монография / О.М. Кокун. — К.: Миллениум, 2004.

Подано до редакції 12.02.10

РЕЗЮМЕ

У статті розкривається вплив адаптаційного потенціалу першокурсників на успішність адаптації до навчання у ВНЗ. Емпірично доведено, що існує тісний зв'язок між адаптивністю й адаптацією, з особистісною активністю, з високою мотивацією до навчання й емоційною стійкістю.

А.П. Шахвердова

ВЛИЯНИЕ АДАПТАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПЕРВОКУРСНИКОВ НА УСПЕШНОСТЬ АДАПТАЦИИ К ОБУЧЕНИЮ В ВУЗЕ РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается влияние адаптационного потенциала первокурсников на успешность адаптации к обучению в ВУЗе. Эмпирически доказано, что существует тесная связь между адаптивностью и адаптацией, с личностной активностью, с высокой мотивацией к учебе и эмоциональной устойчивостью.

A.P. Shahverdova

IMPACT OF ADAPTATIONAL POTENTIAL OF FIRST YEAR STUDENTS ON THE PROGRESS OF ADAPTATION FOR STUDIES AT HIGHER SCHOOL SUMMARY

The article reveals the impact of adaptational potential of first year students on the progress of adaptation for studies at higher school. It is empirically proved that there is a close link between adaptivity and adaptation, personal activity, high motivation for studying and emotional steadiness.
